

آشفتگی واژگان در منابع مرجع حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی

مرتضی کوبی | غلامرضا حیدری | الهه حسن‌زاده | الهام اسمعیل پونکی

چکیده

هدف: بررسی میزان آشفتگی واژگان مدیریت اطلاعات در میان منابع مرجع این حوزه (سرعنوان‌های موضوعی فارسی، اصطلاحنامه اصفاء، فرهنگ توصیفی واژگان اطلاع‌رسانی و حوزه‌های وابسته، و اصطلاحنامه ASIS).

روش‌شناسی: این مطالعه به روش تحلیل محتوا انجام شد. به منظور جمع‌آوری داده‌ها واژه‌های Information management، Information retrieval و تمام واژه‌های فرامتن آنها در واژه‌نامه ادلیس جستجو شد و معادل‌های فارسی آنها در میان چهار منبع مرجع مورد بررسی قرار گرفت.

یافته‌ها: در میان منابع مرجع بیشترین شباهت‌ها میان فرهنگ توصیفی واژگان اطلاع‌رسانی و حوزه‌های وابسته با اصطلاحنامه ASIS (۵۵/۸٪) و بیشترین تفاوت‌ها میان فرهنگ توصیفی با اصطلاحنامه اصفاء (۸۵/۳٪) وجود داشته است.

نتیجه‌گیری: از آنجا که منابع مرجع علم اطلاعات و دانش‌شناسی مورد استفاده صاحب‌نظران و پژوهشگران این حوزه قرار می‌گیرند باید از یکدستی بیشتری برخوردار باشند تا منجر به سردرگمی، کج‌فهمی‌ها، و سوء تفاهات نشود.

کلیدواژه‌ها

آشفتگی واژگان، مدیریت اطلاعات، علم اطلاعات و دانش‌شناسی، سرعنوان‌های موضوعی فارسی، اصطلاحنامه اصفاء، اصطلاحنامه ASIS، فرهنگ توصیفی واژگان اطلاع‌رسانی.

آشفتگی واژگان در منابع مرجع حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی

مرتضی کوبی^۱
غلامرضا حیدری^۲
الهه حسن‌زاده^۳
الهام اسمعیل پونکی^۴

تاریخ دریافت: ۹۵/۰۷/۱۹

تاریخ پذیرش: ۹۵/۱۰/۱۱

مقدمه

همواره در طول تاریخ، نبود یک زبان مشترک و برداشت‌های مختلف از یک موضوع سبب ایجاد مشکلات و سوء تفاهات زیادی شده است. زمینه‌های مختلف علم نیز از این امر مستثنی نبوده و همیشه در میان دانشمندان و پژوهشگران علوم مختلف، اختلاف نظرهایی بر روی واژگان وجود داشته و مشکلاتی را به دلیل نبود یک زبان مشترک به وجود آورده است (صادقی بازرگانی و اعظمی آغداش، ۱۳۹۱). استفاده از معادل‌های متفاوت برای اصطلاحات یکسان سبب می‌شود که خودخواسته بر تعداد اصطلاحات فارسی اضافه کنیم که این امر در تضاد با "اصل اقتصاد" در زبان‌شناسی است. دیگر این که در سال‌های اخیر استادان و پژوهشگران، فرهنگ‌ها، کتاب‌ها و مقالات متعددی را در زمینه‌های مختلف تالیف یا ترجمه کرده‌اند و شمار زیادی اصطلاحات نو و بدیع در مقابل اصطلاحات بیگانه ابداع کرده‌اند. تعدد و ناهم‌هنگی واژگان موجب ابهام در متن و سردرگمی خواننده می‌شود به طوری که می‌توان گفت اهمیت میزان هم‌هنگی و یکنواختی معادل‌های به کار رفته در این متون کم‌تر از خود معادل‌سازی نیست (بدری‌زاده و یوحناپی، ۱۳۸۱). در متون فارسی نیز به منظور رسانویسی ناگزیریم در پانویس‌ها از معادل‌های انگلیسی استفاده کنیم (جمالی مهمویی، ۱۳۸۸ به نقل از افشار زنجانی، [بی‌تا]) که این امر باعث خستگی و دلزدگی خوانندگان می‌شود (بدری‌زاده و یوحناپی، ۱۳۸۱).

با توسعه کتابخانه‌ها و گسترده شدن رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی در دانشگاه‌های

۱. استاد علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه شهید چمران اهواز
kokabi80@yahoo.com
۲. استادیار علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه شهید چمران اهواز
g.heidari@scu.ac.ir
۳. دانشجوی دکترای علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه شهید چمران اهواز؛ عضو باشگاه پژوهشگران و نخبگان، واحد علوم پزشکی تهران، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)
adis6662004@yahoo.com
۴. کارشناس ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی
elhampounaki@yahoo.com
۴. *Economical principle*: اصل اقتصاد زبانی یا زبان‌شناسی اقتصادی همواره به کوتاه و ساده شدن تمایل دارد. کم شدن طول یک جمله یا کلمه یا تغییر شکل یک واژه می‌تواند هم طول مدت بیان یا نگارش آن سازه زبانی را کاهش دهد و هم از مصرف انرژی بکاهد (افتخاری، ۱۳۸۴)

ایران شماری از اصطلاحات مشترک و همگون میان متخصصان این علم نضج گرفت و سبب شد که مؤلفان و مترجمان از این واژه‌ها در آثار خود بهره جویند (شعبانی، ۱۳۸۱). تلاش در زمینه واژه‌سازی و معادل‌گزینی در حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی در حدود نیم قرن پیش آغاز شده است. اولین تلاش جدی در زمینه طرح واژگان علم اطلاعات و دانش‌شناسی و معادل‌های آنها در سال ۱۳۴۳ به همت اداره انتشارات و روابط کتابخانه‌ها در دانشگاه تهران آغاز شد. این واژه‌گزینی از طریق نظام جمعی و کمیته مشورتی صورت می‌گرفت (شعبانی، ۱۳۸۱). این‌گونه تلاش‌های جمعی و مشورتی در دهه‌های چهل، پنجاه و شصت خورشیدی ادامه یافت و تا حدودی پاسخگوی نیازها بود (جمالی مهمویی، ۱۳۸۸). اما، توجه به ادبیات علم اطلاعات و دانش‌شناسی فقط در دهه ۶۰ اهمیت واقعی خود را به دست آورد، زمانی که مباحث این رشته از جنبه‌های عملی مانند فهرست‌نویسی، رده‌بندی، و خدمات فنی به مسائل نظری مانند روش پژوهش، کتابداری تطبیقی، و فلسفه کتابداری گرایش پیدا کرد. از سوی دیگر، نفوذ فناوری در حوزه‌های مختلف سازمانی و اداری کشور تأثیر خود را بر زبان رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی بر جای گذاشت و نیاز به ارتباط متون فناوری با مخاطبان تشدید گردید (شعبانی، ۱۳۸۱). بنابراین، ظهور علم اطلاعات و دانش‌شناسی به مفهوم علمی در مجامع فرهنگی و دانشگاهی، صاحب‌نظران و عالمان حرفه‌ای را بر آن داشت تا اصطلاحات و معادل‌های نوینی ابداع کنند تا بر خلاف موجود غلبه کنند. بر این اساس، از دهه ۴۰ شاهد انتشار اصطلاحنامه‌ها و واژه‌نامه‌های تخصصی در این حوزه بوده‌ایم (موسوی چلک، ۱۳۸۰). این نوع واژه‌نامه‌ها و اصطلاحنامه‌ها در عین سودمندی، ابزاری برای انتقال معادل‌های نه چندان دقیق نیز به‌شمار می‌روند. معادل‌هایی که مترجمان به اشتباه ساخته یا به کار برده‌اند به این نوع واژه‌نامه‌ها راه یافته و سپس مترجمان کم تجربه‌تر آنها را به کار می‌برند و این چرخه ادامه یافته است (جمالی مهمویی، ۱۳۸۸). در حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی با وجود واژه‌نامه‌ها و اصطلاحنامه‌های تخصصی، شاهد نوعی آشفتگی در معادل‌گزینی واژه‌ها هستیم (جمالی مهمویی ۱۳۸۸؛ حیدری، ۱۳۹۲؛ شعبانی، ۱۳۸۱؛ رها دوست، ۱۳۸۱).

مشکل واژه‌شناختی و مفهومی در تمام علوم و دانش‌ها همواره وجود داشته و خواهد داشت. در زبان‌شناسی، معناشناسی، فلسفه، روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، ادبیات، سیاست، علوم پزشکی و به‌طور کلی در همه حوزه‌های دانش بشری، پژوهش درباره واژگان، اصطلاحات، مفاهیم و معانی آنها، اهمیت اساسی داشته است (حیدری، ۱۳۹۲). چنانکه بدری‌زاده و یوحانی (۱۳۸۱) در مقاله‌ای با عنوان "اصطلاحات زبان‌شناسی و مشکل تعدد معادل‌ها در زبان فارسی" به بررسی آماری یکدستی و هماهنگی میان آن دسته از معادل‌های فارسی که در برخی کتاب‌ها و مقاله‌ها، برابر اصطلاحات انگلیسی زبان‌شناسی ارائه گردیده

پرداخته‌اند. پژوهشگران این مقاله معادل‌های به‌کار رفته در ۱۰ کتاب مختلف زبان‌شناسی را از حیث یکسانی یا تفاوت معادل‌ها با یکدیگر مقایسه کرده و در مرحله بعدی به بررسی واژه‌نامه‌های زبان‌شناسی که در آنها تقریباً از ۹۰ منبع مختلف برای انتخاب معادل‌ها استفاده شده پرداخته‌اند. نتایج حاصل از این پژوهش نشان داد که در میان اصطلاحات و معادل‌هایی که متخصصان علم زبان‌شناسی در آثار خود به‌کار برده‌اند یکدستی و هماهنگی لازم وجود ندارد و هریک از آنان با توجه به زمینه‌های مطالعاتی و احياناً سلیقه‌های شخصی، برابر نهادهای فارسی را برگزیده‌اند.

همچنین حقیقت (۱۳۸۲) با بررسی آشفته‌گی مفاهیم سیاسی در ایران معاصر در دو قسمت مجزا بیان داشت که مفاهیم سیاسی در ایران معاصر چنان به هم آمیخته‌اند که سبب به‌وجود آمدن نوعی آشفته‌گی و بحران مفاهیم در این زمینه شده‌اند. منشأ این بحران به چند امر بازمی‌گردد: ویژگی‌های خاص رشته علوم سیاسی، خصوصیات مفاهیم سیاسی در ایران، رویارویی سنت (و دین) با تجدد و بالاخره کژتابی مفاهیم. وی در بخش دیگری، از آشفته‌گی مفاهیم سیاسی در ایران معاصر نام می‌برد که عبارت‌اند از: سیاست و علوم سیاسی، دولت، مشروعیت نظام سیاسی، ایدئولوژی، چپ و راست، حزب، جامعه مدنی و مردم سالاری.

صادقی بازرگانی و اعظمی آغداش (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان "نامه به سردبیر: نگاهی بر آشفته‌گی موجود در ترجمه و کاربرد سه واژه مهم مورد استفاده در علوم پزشکی: *effectiveness*، *efficiency*، و *efficacy*" توجه پژوهشگران و صاحب‌نظران و نیز افراد مسئول در این زمینه را به ضرورت انجام اقدامی برای همسوسازی پژوهشگران، مترجمان، و نویسندگان علوم پزشکی در استفاده از معادل‌های مناسب سه واژه "*effectiveness*"، "*efficiency*"، و "*efficacy*" و "*effectiveness*" که جزو مهم‌ترین واژه‌های کاربردی در علوم مختلف پزشکی است جلب می‌کند. متخصصان حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی نیز در زمینه آشفته‌گی معادل‌گزینی واژگان پژوهش‌هایی انجام داده و به این مهم اشاره داشته‌اند؛ به‌طور مثال، رها دوست (۱۳۸۱) در پژوهشی با عنوان "ضعف زبان و اختلال در انتقال، مصرف و تولید اطلاعات: پژوهشی در زمینه دانش ترجمه‌ای مترجمان مقالات کتابداری"، به تحلیل ۴۰ مقاله ترجمه شده که به تحریریه فصلنامه کتاب رسیده بود پرداخت. نتایج پژوهش وی نشان داد که مترجمان و دانش‌آموختگان این رشته عموماً از حداقل دانش و مهارت در زبان و درک مطلب بی‌بهره‌اند. وی اذعان داشته است که بی‌توجهی و گاه ناآگاهی نسبت به زبان و نقش آن در تولید و تکامل علم مسئله‌ای است که به برنامه‌ریزی و مدیریت راهبردی آگاهان و دلسوزان در این زمینه نیاز دارد.

شعبانی (۱۳۸۱) به روند واژه‌گزینی در علم اطلاعات و دانش‌شناسی در زبان فارسی

پرداخت. شعبانی اشاره می‌کند که رشد پژوهش و توجه به رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی در چند دهه اخیر، عوامل کاربرد و بهره‌جویی از متون این رشته را در میان متخصصان کاربران این علم توسعه بخشیده است؛ چنانکه نخستین واژه‌نامه کتابداری در سال ۱۳۴۳ توسط اداره انتشارات و روابط کتابخانه‌ها در دانشگاه تهران تهیه و منتشر شد. وی در این نوشتار، به بررسی واژه‌نامه‌های کتابداری در شیوه‌گزینش واژه‌ها پرداخته و راهکارهایی را برای این مهم پیشنهاد داده است.

در مقاله‌ای دیگر، جمالی مهمویی (۱۳۸۸) با عنوان "معادل‌گزینی، ترجمه و آشفتگی زبان فارسی در حوزه علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی" بیان می‌کند که متونی که در حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی از انگلیسی به فارسی ترجمه شده‌اند دچار نوعی آشفتگی زبانی هستند که فهم این متون را برای خواننده با مشکلاتی همراه می‌سازد. این نارسایی‌ها و آشفتگی‌ها ناشی از عوامل مختلفی نظیر عدم تسلط مترجم به زبان‌های مبدأ و مقصد و نیز دانش موضوعی اندک وی هستند. این نوشتار بر آشفتگی موجود در معادل‌های برگزیده برای اصطلاحات تخصصی حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی متمرکز شده است و با استخراج مثال‌هایی از واژه‌نامه استنادی (تدوین ابوالفضل هاشمی)، ضمن تبیین این معضل، راهکارهایی را برای رفع آن ارائه کرده است.

حیدری (۱۳۸۸) وجوه تمایز و تشابه واژگان و مفاهیم پایه در حوزه علم‌سنجی و اطلاع‌سنجی را به روش کتابخانه‌ای و تحلیل مورد پژوهش قرار داده است. در آغاز به وجود مشکل واژگانی و مفهومی در تمامی حوزه‌های دانش، از جمله کتابداری و علم اطلاعات پرداخته و ضرورت‌های توجه به این مسئله را بیان کرده است و با تأکید بر شباهت‌ها و تفاوت‌های مطرح شده در این نوشتارها درباره خاستگاه، روش‌شناسی، دامنه و قلمرو موضوعی، اعم و اخص بودن، نوع محمل اطلاعاتی مورد مطالعه، نقاط اصلی تمرکز، و تمایزهای آشکار علم‌سنجی و اطلاع‌سنجی، عنوان ترکیبی علم‌سنجی و اطلاع‌سنجی را به‌عنوان یک راهکار مورد بررسی قرار داده است.

حیدری (۱۳۹۲) به بررسی آشفتگی واژه‌شناختی و مفهومی در حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی به روش تحلیلی - انتقادی پرداخته است و اشاره می‌کند که دشواری واژه‌شناختی مختص علم اطلاعات و دانش‌شناسی نیست؛ بلکه در تمام علوم و دانش‌ها همواره وجود داشته و خواهد داشت و حتی در برخی مواقع ناگزیر و طبیعی است. در این پژوهش، آشفتگی واژه‌شناختی و مفهومی در مقوله‌های مختلف این حوزه از جمله اسامی و نام‌گذاری؛ مفاهیم فلسفی و نظری؛ مفاهیم پایه و پیوستار داده، اطلاعات، دانش، خرد؛ مرجع‌شناسی؛ علم‌سنجی و اطلاع‌سنجی؛ مدیریت اطلاعات و دانش؛ و چرخه اطلاعات

(گردآوری، سازماندهی، اشاعه، و استفاده از اطلاعات)، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است؛ و راهکارهایی برای بهبود وضعیت کنونی و چگونگی بسط پژوهش در باب واژگان در ابعاد و مقوله‌های خاص ارائه کرده است.

مروری بر پژوهش‌های انجام‌شده نشان می‌دهد که موضوع آشفستگی واژگان دیرزمانی است که مورد توجه صاحبان علم و فن قرار گرفته است. شاید بتوان گفت با ورود فناوری به کشور، این موضوع اهمیت ویژه‌ای به‌خود گرفته است. در حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، بحث اصطلاح‌شناسی و آشفستگی واژگانی به‌ندرت مورد بررسی قرار گرفته است؛ همان‌طور که حیدری (۱۳۹۲) نیز این موضوع را تأیید می‌کند.

در همین راستا، پژوهش حاضر بر آن شد تا میزان آشفستگی واژگان حوزه مدیریت اطلاعات را در میان منابع مرجع علم اطلاعات و دانش‌شناسی بررسی نماید. همچنین تلاش شده تا مشکلات ناشی از تعدد و کثرت معادل‌ها بررسی شود و راهکارهایی برای یکدستی آنها ارائه دهد. در این راستا، پاسخ به پرسش‌های زیر مد نظر قرار گرفت:

۱. میزان یکنواختی معادل‌های فارسی واژگان مورد بررسی در ۴ منبع مورد نظر چقدر است؟
۲. میزان آشفستگی معادل‌های فارسی واژگان مورد بررسی در ۴ منبع مورد نظر چقدر است؟
۳. میزان شباهت و تفاوت سرعنوان‌های موضوعی فارسی و اصطلاحنامه اصفا چقدر است؟
۴. میزان شباهت و تفاوت سرعنوان‌های موضوعی فارسی با فرهنگ توصیفی واژگان اطلاع‌رسانی و حوزه‌های وابسته چقدر است؟
۵. میزان شباهت و تفاوت سرعنوان‌های موضوعی فارسی با اصطلاحنامه ASIS چقدر است؟
۶. میزان شباهت و تفاوت اصطلاحنامه اصفا با فرهنگ توصیفی واژگان اطلاع‌رسانی و حوزه‌های وابسته چقدر است؟
۷. میزان شباهت و تفاوت اصطلاحنامه اصفا با اصطلاحنامه ASIS چقدر است؟
۸. میزان شباهت و تفاوت فرهنگ توصیفی واژگان اطلاع‌رسانی و حوزه‌های وابسته و اصطلاحنامه ASIS چقدر است؟

روش‌شناسی

با روش تحلیل محتوا ابتدا تلاش شد وازگان حوزه مدیریت اطلاعات در سرعنوان‌های موضوعی فارسی، اصطلاحنامه اصفا، فرهنگ توصیفی وازگان اطلاع‌رسانی و حوزه‌های وابسته و اصطلاحنامه ASIS براساس واژه‌نامه برخط کتابداری و اطلاع‌رسانی ادلیس^۱ بررسی، وازگان مشترک میان این منابع مشخص، و معادل‌های فارسی آنها مقایسه شود. واژه‌نامه ادلیس به‌عنوان یک منبع مرجع فرامتن در حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی است و این امکان را دارد که با جستجو و یافتن یک واژه، تمام واژه‌ها و تعاریف مرتبط با آن نیز بازیابی شود؛ به‌همین منظور، این واژه‌نامه معیار جستجوی وازگان مرتبط با مدیریت اطلاعات قرار گرفت. به‌منظور جمع‌آوری داده‌ها، معادل انگلیسی واژه "مدیریت اطلاعات" در واژه‌نامه ادلیس "management Information" جستجو شد که در توضیح آن وازگانی به‌صورت فرامتن آورده شده است. از ابتدای تعریف این واژه، وازگان Information retrieval, Information Security و Information management ذکر شده است که واژه Security به‌علت نامرتب بودن با پژوهش حاضر کنار گذاشته شد و واژه‌های Information, Information management و Information retrieval و تمام واژه‌های فرامتن آنها در واژه‌نامه ادلیس جستجو شد.

برای برآورد تقریبی حجم نمونه از این واژه‌نامه که ۴۲۰۰ مدخل داشت، جدول کرجسی - مورگان^۲ حجم نمونه ۳۵۱-۳۵۷ را ارائه می‌کند. بنابراین، تعداد ۳۷۷ مدخل به‌عنوان نمونه پژوهش انتخاب و واژه‌های تکراری آن در نرم‌افزار اکسل حذف شدند. واژه‌های مربوط به اسامی خاص، که تعداد ۲۰ مدخل بود نیز از نمونه آماری حذف و در نهایت تعداد ۳۵۷ مدخل بررسی گردید.

واژگان جستجو شده در واژه‌نامه ادلیس به‌عنوان سیاهه واری مورد استفاده قرار گرفت و معادل‌های فارسی آنها در سرعنوان‌های موضوعی فارسی، اصطلاحنامه اصفا، اصطلاحنامه ASIS، و فرهنگ توصیفی وازگان اطلاع‌رسانی و حوزه‌های وابسته بررسی گردید. در سرعنوان‌های موضوعی فارسی و اصطلاحنامه اصفا برای معادل‌گزینی وازگان لاتین، واژه مرجع و در مورد فرهنگ توصیفی وازگان اطلاع‌رسانی و حوزه‌های وابسته و اصطلاحنامه ASIS، اولین واژه ترجمه شده به‌عنوان واژه معادل در نظر گرفته شده است. داده‌های جمع‌آوری شده در نرم‌افزار آماری اکسل وارد و تحلیل شد. برای جستجوی معادل‌های وازگان در سرعنوان‌های موضوعی فارسی و اصطلاحنامه اصفا از نسخه رسا استفاده شد و از آنجا که ویرایش جدید آنها در هنگام پژوهش به پایان نرسیده بود آخرین نسخه^۴ اردیبهشت ۱۳۹۵ مورد استفاده قرار گرفت. همچنین برای فرهنگ توصیفی وازگان اطلاع‌رسانی و حوزه‌های وابسته از پایگاه اینترنتی پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات استفاده گردید.

1. Online Dictionary for Library and Information Science (ODLIS)
2. Krejcie - Morgan

همان‌طور که مشخص است ماهیت این منابع با هم متفاوت است، در سرعنوان‌های موضوعی عموماً از واژگان ترکیبی استفاده می‌شود، حال آنکه در اصطلاحنامه‌ها این‌طور نیست. به‌طور مثال، در سرعنوان‌های موضوعی فارسی، نمایه‌سازی و چکیده‌نویسی و در اصطلاحنامه اصفا هریک از این واژه‌ها به‌صورت جداگانه آورده شده است. با وجود این تفاوت‌ها، این منابع، از منابع مرجع هر حوزه‌ای نام برده می‌شوند و مورد استفاده و استناد پژوهشگران و صاحبان هر حوزه هستند. در این پژوهش سعی شده است که با در نظر گرفتن تفاوت ماهوی میان این منابع، آشفتگی واژگان حوزه مدیریت اطلاعات مورد تحلیل و بررسی قرار گیرد.

یافته‌ها

از میان ۳۷۷ مدخل مورد بررسی ۱۷ واژه اسم خاص مانند American Libraries و ۳ مورد هم به دلیل بی‌معنا بودن مانند [Click here](#) از جامعه آماری حذف شد. در کل، داده‌های حاصل از تحلیل نشان داد که ۷۱ واژه از میان واژگان نمونه آماری در همه منابع مورد بررسی معادل فارسی داشتند (جدول ۱ و ۲).

یافته‌های حاصل از پژوهش حاضر را می‌توان در دو بخش ذیل تحلیل کرد:

الف. بررسی و تحلیل واژگانی که معادل‌های فارسی آنها در هر ۴ منبع یکسان هستند.

از میان واژگانی که در ۴ منبع مورد بررسی وجود داشتند، واژگان زیر با اندکی تفاوت اما در همه منابع یکسان به‌کار رفته است؛ مانند واژه "Periodicals" که در سرعنوان‌های موضوعی فارسی و اصطلاحنامه اصفا معادل "نشریات ادواری" آورده شده است و در فرهنگ توصیفی واژگان اطلاع‌رسانی و حوزه‌های وابسته "نشریه ادواری" و در اصطلاحنامه ASIS "ادواری" ذکر شده است. از دیگر واژگان این گروه می‌توان به HTML، Classification، و Film اشاره کرد که دارای چند معادل هستند که با اندکی تفاوت در تمامی منابع مرجع یکسان به‌کار رفته‌اند (جدول ۱). لازم به ذکر است که معادل‌های فارسی برخی از این واژگان به صورت ترکیبی وجود داشتند، به‌طور مثال واژه Film در سرعنوان‌های موضوعی فارسی در عبارت "Film archives"، "آرشیوهای فیلم" و در "Film festivals"، "سینما - جشنواره‌ها" آورده شده است. به‌همین دلیل، برای معادل فارسی Film هم فیلم و هم سینما قید شده است.

جدول ۱. واژگانی که در منابع مورد بررسی در این پژوهش معادل فارسی یکسانی دارند.

ردیف	واژه انگلیسی	معادل فارسی در چهار منبع سرعنوان موضوعی فارسی، اصفا، فرهنگ توصیفی و ASIS	ردیف	واژه انگلیسی	معادل فارسی در چهار منبع سرعنوان موضوعی فارسی، اصفا، فرهنگ توصیفی و ASIS
۱	Abstract	چکیده	۲۰	Librarian	کتابدار
۲	Abstracting and indexing	چکیده‌نویسی و نمایه‌سازی	۲۱	Libraries	کتابخانه‌ها
۳	Archive	آرشیو	۲۲	Literature	ادبیات
۴	Card catalog	فهرست برگه در اصفا به معنای فهرست برگه‌ای	۲۳	Magnetic tape	نوار مغناطیسی
۵	Cataloging	فهرست‌نویسی	۲۴	Map	نقشه
۶	Classification	رده‌بندی در اصفا به معنای رده‌بندی / طبقه‌بندی / درجه‌بندی	۲۵	Paper	کاغذ
۷	Classified catalog	فهرست رده‌ای	۲۶	Periodical	نشریات ادواری در ASIS به معنای ادواری
۸	Collection	مجموعه	۲۷	Printing	چاپ
۹	Data	داده‌ها	۲۸	Public library	کتابخانه عمومی
۱۰	Data processing	داده‌پردازی	۲۹	Publisher	ناشر
۱۱	E-mail	پست الکترونیکی	۳۰	Reference service	خدمات مرجع
۱۲	Film	فیلم در سرعنوان موضوعی فارسی به معنای فیلم / سینما	۳۱	Software	نرم افزار
۱۳	HTML	زبان نشانه‌گذاری فرامتن	۳۲	Standard	استاندارد
۱۴	Index	نمایه	۳۳	Subject heading	سرعنوان موضوعی
۱۵	Indexing	نمایه‌سازی	۳۴	Symbol	نماد
۱۶	Information	اطلاعات	۳۵	Syntax	نحو
۱۷	Information retrieval	بازیابی اطلاعات	۳۶	Virus	ویروس
۱۸	Internet	اینترنت	۳۷	Web	وب
۱۹	Language	زبان			

ب. بررسی و تحلیل واژگانی که معادل‌های فارسی آنها در هر ۴ منبع متفاوت هستند.

جدول ۲. واژگانی که در همه منابع مورد بررسی معادل‌های فارسی متفاوتی دارند.

معادل فارسی				واژه انگلیسی	ردیف
ASIS	فرهنگ توصیفی واژگان اطلاع‌رسانی و حوزه‌های وابسته	اصفا	سرعنوان‌های موضوعی فارسی		
مؤلف	پدیدآورنده	نویسنده	نویسنده	Author	۱
کتابنگاشت	کتابنگاری	کتابشناسی	کتابشناسی	Bibliography	۲
زندگی‌نامه	زندگی‌نامه	سرگذشت‌نامه	سرگذشت‌نامه	Biography	۳
نقشه‌نگاری	نقشه‌کشی	نقشه‌برداری	نقشه‌کشی	Cartography	۴
فهرست	فهرست	فهرست	کاتالوگ	Catalog	۵
گردش کتاب	امانت	شمارگان مطبوعات	شمارگان	Circulation	۶
برنامه رایانه‌ای	برنامه رایانگر	برنامه‌های رایانه‌ای	برنامه‌های کامپیوتری	Computer program	۷
حق تکثیر	حق طبع	حق مؤلف	حق مؤلف	Copyright	۸
داده پایگاه	داده پایگاه	پایگاه اطلاعاتی	پایگاه اطلاعاتی	Database	۹
لغتنامه	لغتنامه	واژه‌نامه	واژه‌نامه	Dictionary	۱۰
فهرست راهنما	فهرست راهنما	راهنما	راهنما	Directory	۱۱
دیسک	دیسک	لوح	دیسک	Disk	۱۲
مستندسازی	ثبت و ضبط مدارک	سندآرایی	دبیزش	Documentation	۱۳
ویرایش	ویراست	ویرایش	ویراست	Edition	۱۴
دایره‌المعارف	بزرگ واژگان	دایره‌المعارف	دایره‌المعارف	Encyclopedia	۱۵
داستان	داستان	ادبیات داستانی	داستان	Fiction	۱۶
دستنامه	دستنامه	دستورنامه	دستنامه	Handbook	۱۷
سخت افزار	افزارگان	سخت‌افزار	سخت افزار	Hardware	۱۸
فناوری اطلاعات	فناوری اطلاعات	فناوری اطلاعات	تکنولوژی اطلاعات	Information technology	۱۹
دانش	دانش	علم	معلومات	Knowledge	۲۰
دست‌نوشته	دست‌نوشته	کتاب خطی	نسخه خطی	Manuscript	۲۱
عکاسی	عکس‌برداری	عکاسی	عکاسی	Photography	۲۲
چاپ	کلیشه	چاپ	چاپ نقش	Print	۲۳

معادل فارسی				واژه انگلیسی	ردیف
ASIS	فرهنگ توصیفی وازگان اطلاع‌رسانی و حوزه‌های وابسته	اصفا	سرعنوان‌های موضوعی فارسی		
انتشارات	انتشار	انتشارات	نشریات / انتشارات	Publication	۲۴
رکورد	رکورد	منشآت	پیشینه	Record	۲۵
مدیریت رکوردها	مدیریت رکوردها	مدیریت مدارک	مدیریت پیشینه‌ها	Records management	۲۶
پژوهش	پژوهش	پژوهش	تحقیق	Research	۲۷
کاوش	کاوش	جستجو	جستجو	Search	۲۸
ایمنی	امنیت	امنیت	امنیت	Security	۲۹
کتابخانه ویژه	کتابخانه اختصاصی	کتابخانه تخصصی	کتابخانه تخصصی	Special library	۳۰
موضوع	موضوع	فاعل	موضوع	Subject	۳۱
پیمایش	پیمایش	پیمایش	بررسی پیمایشی	Survey	۳۲
پایانه	پایانه	ترمینال	ترمینال	Terminal	۳۳
پایگاه وب	پایگاه وب	وبسایت	وبگاه	Web site	۳۴

بانگهی بر داده‌های جدول ۲، می‌توان این داده‌ها را در ۴ بخش زیر به تفکیک مشخص کرد:
الف. وازگانی که در تمام منابع مرجع مورد بررسی با هم متفاوت اعلام شده‌اند:

Documentation, Circulation

ب. وازگانی که در ۲ منبع مرجع مورد بررسی مشابه و در ۲ منبع دیگر متفاوت عنوان شده‌اند:

Author, Bibliography, Cartography, Copyright, Computer program, Knowledge, Manuscript, Print, Publication, Record, Records management, Special library, Web site

ج. وازگانی که دو به دو در منابع مرجع مورد بررسی متفاوت عنوان شده‌اند:

Biography, Database, Dictionary, Directory, Edition, Search, Terminal

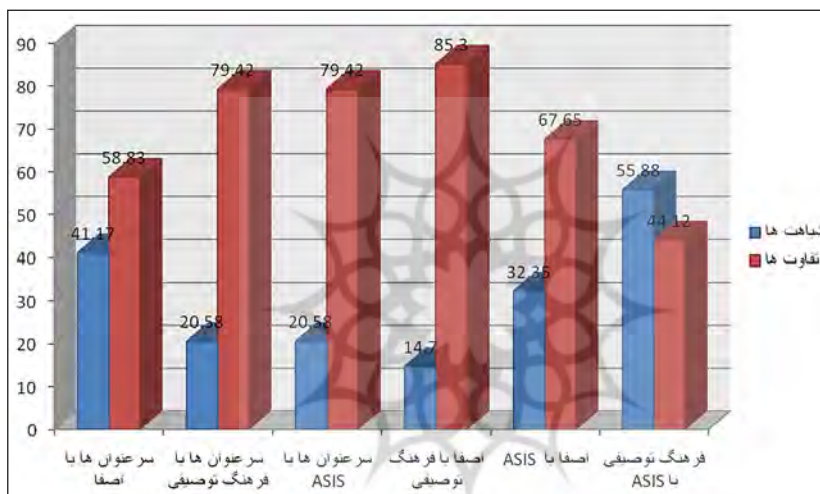
د. وازگانی که در ۳ منبع مرجع مشابه و در یک منبع متفاوت عنوان شده‌اند:

Catalog, Disk, Encyclopedia, Fiction, Handbook, Hardware, Information technology, Photography, Research, Security, Subject, Survey

براساس یافته‌ها می‌توان نتیجه گرفت که سرعنوان‌های موضوعی فارسی با اصطلاحنامه

اصفا ۴۱/۱۷ درصد شباهت، و ۵۸/۸۳ درصد تفاوت؛ سرعنوان‌های موضوعی فارسی با فرهنگ توصیفی ۲۰/۵۸ درصد شباهت و ۷۹/۴۲ درصد تفاوت؛ سرعنوان‌های موضوعی فارسی با اصطلاحنامه ASIS ۲۰/۵۸ درصد شباهت و ۷۹/۴۲ درصد تفاوت؛ اصطلاحنامه اصفا با فرهنگ توصیفی ۱۴/۷ درصد شباهت و ۸۵/۳ درصد تفاوت؛ اصطلاحنامه اصفا با اصطلاحنامه ASIS ۳۲/۳۵ درصد شباهت و ۶۷/۶۵ درصد تفاوت؛ فرهنگ توصیفی با اصطلاحنامه ASIS ۵۵/۸۸ درصد شباهت و ۴۴/۱۲ درصد تفاوت داشته‌اند.

در میان این منابع مرجع، بیشترین شباهت‌ها بین فرهنگ توصیفی با اصطلاحنامه ASIS (۵۵/۸۸ درصد) و بیشترین تفاوت‌ها بین فرهنگ توصیفی با اصطلاحنامه اصفا (۸۵/۳ درصد) وجود داشته است (نمودار ۱).

نمودار ۱. میزان شباهت و تفاوت معادل‌گزینی واژه‌ها میان این منابع مرجع به تفکیک

نتیجه‌گیری

اصطلاحنامه‌ها، واژه‌نامه‌ها و منابع مستند در زمینه معادل‌یابی فارسی واژگان حوزه مدیریت اطلاعات می‌توانند نقشی بی‌بدیل در هماهنگی‌های کاربرد واژگان و شکل‌گیری گفتمان‌های علم در این حوزه داشته باشند، اما نگرانی‌ها در زمینه آشفتگی واژگان زمانی به وجود می‌آید که این منابع برای واژگان مشترک، معادل‌های فارسی متفاوتی در نظر بگیرند. نتایج نشان داد واژگانی که فقط یک معادل فارسی را به ذهن متبادر می‌سازند مانند Libraries در مقابل برابر نهاد فارسی "کتابخانه‌ها" آشفتگی واژگانی در حوزه مدیریت اطلاعات ایجاد نمی‌کنند؛ اما در مواردی مانند Information technology که برای معادل آن دو واژه "تکنولوژی اطلاعات"

و "فناوری اطلاعات" در نظر گرفته شده این آشفتگی بیشتر وجود دارد. در برخی موارد واژگانی وجود دارند که در هر کدام از منابع مورد بررسی معادل فارسی متفاوتی داشته‌اند؛ از این دست واژگان می‌توان به واژه Documentation اشاره کرد که معادل‌های "دبیزش"، "سندآرایی"، "ثبت و ضبط مدارک" و "مستندسازی" برای آن در نظر گرفته شده است. مواردی نیز وجود دارند که معادل‌های فارسی آنها شاید در حال حاضر عجیب به نظر برسد و شاید هم از اصلی‌ترین نگرانی‌ها در زمینه آشفتگی واژگانی به حساب آیند مانند "داده پایگاه" در مقابل Database؛ درحالی‌که حتی در منابع مرجع حوزه‌های فناوری اطلاعات، واژه‌نامه کامپیوتر و انفورماتیک (انگلیسی به فارسی) در سال ۱۳۷۳ "پایگاه داده" در نظر گرفته شده و اصطلاحنامه ASIS که این معادل را به کار برده در سال ۱۳۸۱ به چاپ رسیده است. نمونه دیگر، معادل واژه Records است که در اصطلاحنامه اصفاء، "منشآت" در نظر گرفته شده است. همچنین برای Special libraries در اصطلاحنامه ASIS "کتابخانه ویژه" ارائه شده است که این معادل در جامعه علم اطلاعات و دانش‌شناسی ناشناخته است. با توجه به نتایج به دست آمده می‌توان گفت که در سرعنوان‌های موضوعی فارسی نسبت به سایر منابع مرجع، بیشتر از معادل‌های عربی استفاده شده است مانند واژه‌های Research و Information technology که به ترتیب معادل‌های "تحقیق" و "تکنولوژی اطلاعات" در نظر گرفته شده است. البته باید اذعان داشت که برخی از واژگان ذکر شده در جدول ۲ در حوزه مدیریت اطلاعات تخصصی نیستند (مانند Cartography, Disk, Fiction, Photography, Terminal)، اما انتظار می‌رود واژگانی که به طور تخصصی به این حوزه مربوط می‌شوند و متخصصان این حوزه آنها را برگزیده‌اند از انسجام و یکدستی بیشتری برخوردار باشند حال آنکه یافته‌های این پژوهش بیانگر این انسجام نیست.

به این نکته باید توجه داشت که آثار منفی معادل‌گزینی نامناسب فقط به همان واژه ختم نمی‌شود و اثر آن زنجیروار ادامه خواهد یافت (جمالی مهمویی، ۱۳۸۸). با ستاندن وام‌واژه‌ها ذهنیتی که بر پایه این واژه‌ها پدید می‌آید ذهنیتی گسسته و آشفتنه خواهد بود. به طور مثال، با ستاندن واژه "تکنیک" به ناچار باید واژه‌های دیگری مانند تکنسین، تکنولوژی، و غیره را به کار برد؛ که اینها کولونی‌های زبانی را پدید می‌آورند که اندک اندک با گسترده‌تر شدن آن، سرزمین را فرو می‌گیرند و از بین می‌برند (جمالی مهمویی، ۱۳۸۸؛ به نقل از کزازی، ۱۳۸۶). در این مورد گرچه می‌توان به تفاوت ماهوی منابع مرجع اشاره کرد، اما این موضوع دلیل بر این نیست که این معادل‌گزینی‌ها متفاوت باشد و برای استفاده‌کنندگان سردرگمی ایجاد کنند. از آنجا که منابع مرجع در هر حوزه‌ای مورد استفاده و استناد پژوهشگران و صاحبان علم و فن قرار می‌گیرند باید از آشفتگی کمتری برخوردار باشد. حال آنکه، پژوهش

حاضر نشان داد میان همه این منابع تفاوت وجود دارد. اما نکته حائز اهمیت، شباهت بسیار زیاد اصطلاحنامه ASIS و فرهنگ توصیفی واژگان اطلاع‌رسانی و حوزه‌های وابسته و همچنین انتخاب معادل‌های عجیب و غریب در این دو منبع است. البته خود مترجم نیز در مقدمه فرهنگ توصیفی بیان داشته است که رنگ و بوی غیربومی و بیگانه در تعاریف و مدخل‌های ارائه‌شده به روشنی آشکار است (جامعه علوم اطلاع‌رسانی امریکا، ۱۳۸۱).

در ادامه می‌توان گفت که امروزه به یمن استفاده از فناوری‌های نوین اطلاعات و ارتباطات فاصله زمانی و مکانی در سطوح ملی و بین‌المللی در جوامع مختلف به حداقل رسیده و در نتیجه به هنگام ظهور پدیده‌های جدید در هر یک از کشورها، اخبار و اطلاعات مربوط به آنها در قالب مقالات، سخنرانی‌ها و رسانه‌های ارتباطی جدید، خیلی سریع به دیگر کشورها منتقل می‌شود (حیدری، ۱۳۹۲). به سبب ازدیاد واژگان، معادل‌گزینی آنها می‌باید بیش از پیش جدی گرفته شود؛ اما همان‌گونه که حیدری (۱۳۹۲) نیز اذعان داشته است، علی‌رغم اهمیت واژگان به عنوان معیاری برای میزان رشدیافتگی و تکامل یک حرفه یا یک حوزه علمی و حتی تأثیرگذاری آن بر تاریخ، هویت، نظریه‌پردازی و دیگر ابعاد همه حوزه‌های دانش، و به خصوص در بازایی اطلاعات، این مسئله در حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی کمتر مورد توجه قرار گرفته است. با توجه به نتایج پژوهش حاضر، لازم است متولیان و مسئولان حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، به ویژه کتابخانه ملی، که انتشار سرعنوان‌های موضوعی و اصطلاحنامه اصفا را برعهده دارند به اهمیت یکدستی واژگان این حوزه آگاه باشند. از آنجا که این دو منبع در حال روزآمدسازی هستند انتظار می‌رود در نسخه‌های جدید همخوانی و یکدستی بیشتری مشاهده شود تا بتوانند الگویی مناسب برای سایر منابع مرجع این حوزه باشند.

با عنایت به نتایج پژوهش حاضر پیشنهادهای زیر قابل تأمل است:

- تلاش برای استفاده از واژگانی یکدست در منابع مرجع این حوزه؛
- نویسندگان و مترجمان این رشته هرگاه با واژه‌ای بیگانه مواجه شدند می‌توانند با توجه به دلایل عقلی برای آن معادلی مناسب برگزینند و در گروه‌های بحث و مجامع مختلف علمی آن را به اشتراک بگذارند تا در صورت نقطه‌نظرات متفاوت، پژوهشگران بعدی بتوانند به مجموع نظرات و آراء دست یابند. سرانجام واژگانی که به اجماع متخصصان این رشته می‌رسد در اختیار فرهنگستان زبان و ادب فارسی قرار گیرد تا مراحل فنی و تأیید رسمی را دریافت کند؛
- سیاست معادل‌گزینی واژگان می‌بایست دارای چارچوب نظری، روشن و دقیق باشد که به محض ورود واژه‌های بیگانه، متخصصان و صاحب‌نظران این حوزه بتوانند به سرعت

معادلی مناسب برای آن بیابند. خوشبختانه کمیته واژه‌گزینی کتابداری و اطلاع‌رسانی در فرهنگستان زبان و ادب فارسی این مهم را برعهده دارد و این فرهنگستان هر از گاهی واژگان مصوب را در وب‌سایت رسمی خود به نمایش می‌گذارد و یا به صورت مکتوب به چاپ می‌رساند.

• پیشنهاد می‌شود نویسندگان آثار مرجع در ترجمه واژگان و معادل‌گزینی‌ها به منابع اصلی مراجعه کنند؛ علاوه بر آن، مشاوره با افراد صاحب‌نظر و مراجع ذیصلاح در این زمینه می‌تواند مفید باشد؛

• بهتر است فهرستی از واژگانی که بیش از یک معادل دارند تهیه شود و در اختیار استادان و صاحب‌نظران این حوزه قرار گیرد. همچنین می‌توان این فهرست را به‌منظور تصمیم‌گیری نهایی و عمومیت یافتن آن در اختیار فرهنگستان زبان و ادب فارسی قرار داد تا پس از گذراندن مراحل فنی تأییدیه آن به اطلاع جامعه علمی و حرفه‌ای برسد.

مآخذ

افتخاری، اسماعیل (۱۳۸۴). نقش کم‌کوشی زبانی در پیدایش فارسی محاوره. پژوهش‌های ادبی، ۷ (۱)، ۶۰-۲۵.

افشار زنجانی، ابراهیم (بی‌تا). ترجمه کتاب‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی. *خبرنامه انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی*. بازیابی ۵ اسفند ۱۳۹۴، از <http://www.ui.ac.ir/?sp=1803>
بدری‌زاده، فضل‌الله؛ یوحناپی، منیژه (۱۳۸۱). اصطلاحات زبان‌شناسی و مشکل تعدد معادل‌ها در زبان فارسی. پژوهش زبان‌های خارجی، ۱۳ (۳ و ۴)، ۳-۱۷.

جامعه علوم اطلاع‌رسانی امریکا (ASIS) (۱۳۸۱). *اصطلاحنامه اطلاع‌رسانی و کتابداری ASIS*. ترجمه علی حسین قاسمی. تهران: چاپار.

جمالی مهمویی، حمیدرضا (۱۳۸۸). معادل‌گزینی، ترجمه و آشفتگی زبان فارسی در حوزه علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی. کتاب ماه کلیات، ۱۲ (۷)، ۹۴-۹۹.

حقیقت، سید صادق (۱۳۸۲). آشفتگی مفاهیم سیاسی در ایران معاصر. علوم سیاسی، ۲۴ (۴)، ۶۹-۹۴.
حیدری، غلامرضا (۱۳۸۸). تاملی بر وجوه تمایز و تشابه واژگان و مفاهیم پایه در حوزه علم‌سنجی و اطلاع‌سنجی و ارائه فرضیه دانش‌سنجی. *مطالعات کتابداری و علم اطلاعات*، ۱۶ (۲)، ۷۷-۱۱۲.

حیدری، غلامرضا (۱۳۹۲). آشفتگی واژه‌شناختی در علم اطلاعات و دانش‌شناسی، *مطالعات کتابداری و علم اطلاعات*، ۵ (۲)، ۱-۲۴.

رهادوست، فاطمه (۱۳۸۱). ضعف زبان و اختلال در انتقال، مصرف و تولید اطلاعات: پژوهشی در زمینه دانش ترجمه مترجمان مقالات کتابداری. کتاب، ۱۳ (۳)، ۶۴-۷۱.

- شعبانی، احمد (۱۳۸۱). روند واژه‌گزینی در علم کتابداری و اطلاع‌رسانی در زبان فارسی. پژوهشی علوم انسانی دانشگاه اصفهان، ۱۳ (۱)، ۲۴۸-۲۳۵.
- صادقی‌بازرگانی، همایون؛ اعظمی‌آغداش، صابر (۱۳۹۱). نامه به سردبیر: نگاهی بر آشفستگی موجود در ترجمه و کاربرد سه واژه مهم مورد استفاده در علوم پزشکی: "efficiency"، "effectiveness"، و "efficacy". حکیم، ۱۵ (۴)، ۲۶۸-۲۶۹.
- کزازی، جلال‌الدین (۱۳۸۶، ۲۶ مهر). سونامی سخن در جهان؛ از بین رفتن زبان فارسی. اطلاعات، ص ۲۴. موسوی چلک، افشین (۱۳۸۰). دانشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی. کتاب ماه کلیات، ۴۸ (۸)، ۱۷-۱۸.

استناد به این مقاله:

- کوکبی، مرتضی؛ حیدری، غلامرضا؛ حسن‌زاده، الهه؛ و اسمعیل پونکی، الهام (۱۳۹۶). آشفستگی واژگان در منابع مرجع حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی. مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات، ۲۸ (۳)، ۴۷-۶۲.

